

Емілія Бекар, вчитель
середньої школи №91
м. Львів

СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА – НАЙВИЗНАЧНИШИЙ ДІЯЧ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті досліджується діяльність одного з найвизначніших діячів доби національно-визвольної боротьби українського народу 1917 – 1921 рр., Голови Директорії Української Народної Республіки і Головного Отамана Республіканського війська Симона Васильовича Петлюри.

Постановка проблеми і аналіз останніх досліджень та публікацій. С. Петлюру слід розглядати як першого українського політика, що найбільш послідовно відстоював європейський вектор розвитку України. Сучасна політика самостійності і європейської орієнтації України – продовження його політики. Є очевидною певна політична недалекоглядність, яка полягає в тому, що новітня українська держава мляво і невіразно ідентифікує себе з Українською Народною Республікою, не використовує її досвіду та досвіду таких діячів, як сьогодні доводиться констатувати не просто байдужість до імені С. Петлюри, а й те, що явище петлюрівщини вищі посадові особи держави все ще сприймають на рівні однолінійних тлумачень доби комуністичного тоталітаризму, а недруги української державності продовжують сповідувати стосовно нього руйнівний негативізм. Сучасним політичним і державним діячам для розуміння напівтворчих проблем корисним було б знання ідей С. Петлюри, які були рушійною силою у відродженні українського народу та в його визвольній боротьбі.

Зважаючи на сьогочасну повноту свідчень і нових документів, громадськість та Уряд України, мають підстави виступити з пропозицією перегляду вироку Паризького процесу 1927 р. і повної реабілітації С. Петлюри. Доцільно також дати моральну оцінку подіям, пов'язаним із вбивством С. Петлюри. Він упав жертвою під виглядом помсти за єврейські погроми, які чинилися і більшовиками, і денікінцями, і окремими українськими частинами та всілякими анархічними бандами, але через певні обставини були приписані виключно петлюрівцям.

Ще належить назвати імена дійсних винуватців та ініціаторів його вбивства, засудити ті сили, які провокували розбрат між єврейським і українським народами. Початком цієї справи могло б стати заснування між державної

українсько-французько-єврейської комісії у складі вчених, правників, представників МЗС, зацікавлених громадських організацій.

Донині в Україні немає жодного пам'ятника С. Петлюрі. Прийшов час спорудити такі пам'ятники у Києві, Полтаві, Кам'янець-Подільському тощо та відкрити його музеї, назвати його іменем вулиць міст, увіковічити пов'язані з ним історичні місця.

Сподіваємось, що владні структури України нарешті зрозуміють свій обов'язок у цій справі, бо йдеться про відновлення історичної правди і справедливості щодо співтворця Української Народної Республіки, будівничого українського війська і глави держави, спадкоємицею і правонаступницею якої є сучасна Україна.

Мета статті. Розкрити автобіографію Симона Петлюри.

Виклад основного матеріалу. Симон Васильович Петлюра народився 10 (23 н. ст.) травня 1879 року у Полтаві на вулиці Загородиш, будинок 20. Родинне коріння Петлюр – реєстрові козаки, з одного боку, і православні священнослужителі, з іншого.

Навчався у Полтавській духовній семінарії. Там він зробив свої перші політичні кроки. Був членом таємного українського гуртка, брав участь у конференції Революційної Української партії (РУП) і в роботі Всеукраїнського Студентського з'їзду. У 1901 р. його виключили зі старшого 6-го класу семінарії за запрошення Петлюрою до семінарії, без дозволу начальства, відомого композитора і громадського діяча Миколи Лисенка. Однак С. Петлюра надолужив брак освіти шляхом посиленої і систематичної самоосвіти. Виявляв зацікавленість до найрізноманітніших галузей: політики, військової справи, юриспруденції, історії, філософії, релігієзнавства, фінансів. Добре знав німецьку і французьку мови.

СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА – НАЙВИЗНАЧНІШИЙ ДІЯЧ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

З 1902 р. Петлюра розпочав журналістську діяльність. У Львівському Літературному Науковому Віснику, що редагувався М. Грушевським, вийшла його перша публіцистична праця, присвячена стану народної освіти на Полтавщині. Виявивши на ниві журналістики творчу інтуїцію, природний дар та дивовижну працьовитість, він не покидав цієї професії до кінця життя.

Рятуючись від неминучого арешту за революційну агітацію, у 1902 р. Петлюра виїхав на Кубань, де спочатку давав приватні уроки в Катеринодарі, а потім працював асистентом-дослідником в експедиції члена-кореспондента Російської Академії Наук Ф.А. Щербини, який займався впорядкуванням архівів Кубанського козацтва.

Водночас С. Петлюра вчителював у Катеринодарському початковому міському училищі, публікувався у місцевих часописах, співпрацював з львівськими часописами “Добра новина” і “Праця”. Продовжуючи революційну діяльність, організував у Катеринодарі осередок РУП – Чорноморську вільну громаду. У своєму помешканні Петлюра налагодив таємну друкарню, що випускала різні антиурядові листівки. Зрештою, ця діяльність спричинилася до першого арешту його у грудні 1903 р.

Повернувшись до Києва, включається у конспіративну роботу РУП, стає чільним діячем її національно-визвольної течії. Він формується у дедалі впливовішу постать українського підпілля, заслуговує велику довіру лідерів РУП. Влада організовує на нього загальноімперський розшук.

Восени 1904 р. Петлюра змушений емігрувати до Львова, де працював співредактором рупівських часописів “Селянин” і “Праця”, встановив контакти з І. Франком, М. Грушевським, В. Гнатюком, М. Ганкевичем, що сприяло поглибленню його суспільно-політичних і наукових інтересів. Тут він прослухав курс Підпільного Українського Університету, де викладав увесь цвіт української галицької інтелігенції.

Амністія 1905 р. дозволила Петлюрі повернутися до Києва, де він брав участь у її з’їзді РУП. З розколом РУП на цьому з’їзді і створенням Української Соціал-Демократичної Робітничої партії (УСДРП) С. Петлюра став членом її Центрального Комітету. У січні 1906 р. за направленням ЦК УСДРП він виїхав до Петербурга, де редагував місячник УСДРП “Вільна Україна”. Однак уже в липні знову повертається до Києва, де, за рекомендацією М. Грушевського, працював секретарем редакції газети “Рада”, що видавалася Радикально-Демократичною партією, згодом – у часописі

“Україна”, а від 1907 р. – у легальному часописі УСДРП “Слово”.

Петлюра стає на той час уже досить відомим журналістом і літератором. Це переконливо доводить його обширна публіцистична та літературна спадщина. У різних виданнях ним надруковано понад 125 статей, заміток, рецензій з обговоренням та аналізом важливих подій і явищ у житті тогочасної України.

Його дослідження, розвідки, статті і огляди з історії, літератури, літературознавства, драматургії, театру й літературної критики тощо не втратили свого гострого громадянського звучання і в наші дні. Перу Петлюри притаманні, як визнавав віце-президент УНР в екзилі, професор М. Степаненко, “ясність викладу, сформованість стилю, образність мови, оригінальність підходу до проблем, сумлінність критичного аналізу, велика ерудиція, а понад усе – чітко скрис талізована суверенна національно-державна філософія”!

Перебуваючи у Петербурзі, С. Петлюра завоював авторитет розумного і розважливого політика. До того часу належить його перший блискучий публічний виступ на вечорі з нагоди 50-річчя смерті Т. Шевченка в залі Купецького Зібрання, в числі трьох промовців перед кращими містечкескими силами Петербурга [26].

У 1911 р. С. Петлюра переїхав до Москви, одружившись з Ольгою Більською. Там він працював бухгалтером у страховій компанії, водночас на громадських засадах від 1 січня 1912 р. і до 1914 р. редагував журнал “Украинская жизнь”, що фактично був єдиним українським (російськомовним) громадсько-політичним часописом у дореволюційній Росії. Праця у цьому виданні на ідею українського відродження потребувала великої мужності і була апогеєм журналістської діяльності Петлюри, висунувши його в коло найбільш відомих українських політиків.

Уже у 1914 р. він передбачав великі зміни в житті українства, про що у статті “До практичних завдань українства” писав: “Ми безперечно переживаємо період зростання українства, перетворення його в суспільну силу, в реальний фактор державного життя Росії. Стихійні вияви українства дедалі більше поступають перед планомірними актами національного самоусвідомлення, скріпленого організованими формами й виступами, що пройшли довгий шлях підготовчої, обдуманого та усвідомленої роботи” [16].

Під час Першої світової війни, на початку 1916 р., С. Петлюра добровільно вступив на службу до Всеросійського Союзу Земств, що в числі інших

СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА – НАЙВИЗНАЧНІШИЙ ДІЯЧ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

товариств, де домінували українці, мав завдання допомагати постачанню армії. Там йому довелося чимало спілкуватися із солдатськими масами, проїнятися їхніми настроями, вдалося завоювати популярність серед військових. Авторитет і повага серед солдатів та громадська активність Петлюри висунули його до керівництва українським військовим рухом. У квітні 1917 р. він виступив ініціатором та організатором проведення в Мінську українського з'їзду Західного фронту. З'їзд створив Українську фронтову раду, а її головою обрав С. Петлюру. Він був делегований для участі в роботі Національного Конгресу, що скликався Центральною Радою і проходив у Києві 6 – 8 квітня 1917 р. Для цього він узяв відпустку, але подальші події вже більше не дозволили повернутися на службу до Союзу Земств.

Петлюра брав участь у роботі конференції УСДРП, що проходила 4 – 5 квітня, де був обраний членом Центрального комітету УСДРП та редколегії центрального органу УСДРП – “Робіничої газети”.

Отже, С. Петлюра уже в дореволюційний період був помітною постаттю в українському суспільно-політичному і культурно-національному русі. Участь у громадсько-політичному житті, журналістська й науково-дослідницька праця, посада військового урядовця – усе це сформувало його як людину, громадянина й державного діяча. А з обранням на Першому військовому з'їзді головою Українського Генерального Військового Комітету (УГВК), він вийшов на сцену великої української політики. Тоді ж як голову УГВК його було кооптовано до складу Центральної Ради.

Уже від Першого військового з'їзду Петлюра прийшов до усвідомлення необхідності розбудови українського війська. Керуючись рішеннями з'їзду, він повністю віддається українізації війська, що загалом було досить складною і відповідальною справою, яка стала засобом повернення збройної сили на бік української революції. Вона і була основним змістом його діяльності упродовж всього 1917 р.

У процесі українізації створено передумови для формування на основі дислокованих в Україні частин російської армії українського війська, його підрозділи фактично перетворювалися на національно-територіальні і стали основою національної збройної сили.

Сучасний відомий історик С. Кульчицький обгрунтовано вважає, що “український рух у військах завдяки терплячій роботі С. Петлюри став нездоланною силою в тилу й на фронті” [7].

С. Петлюра вважав за необхідне повністю

зберігати за Центральною Радою – як єдиною загальнонаціональною установою, контроль за військовим будівництвом, не допустити можливих передчасних збройних конфліктів з Росією, до яких Україна не була підготовлена. За таку поміркованість національних вимог, що зумовлювалося конкретною історичною ситуацією, йому закидали “угодовську” позицію. Проте вона була продиктована тактичними міркуваннями, зрештою, політичним прагматизмом.

Петлюра безпосередньо розв'язував проблеми Вільного козацтва, яке ще з березня 1917 р. почало самочинно організовуватися як самооборонна організація. На цю тему 8 вересня він робив доповідь на засіданні Генерального Секретаріату, а 22 вересня виступив із законопроектом про Вільне козацтво. 21 листопада за сприяння Петлюри було затверджено Статут Вільного козацтва, згідно з яким воно мало перебувати у розпорядженні місцевого самоврядування і бути “твердою опорою в боротьбі з анархічними елементами безчинства і злочинства” [14].

31 жовтня С. Петлюра офіційно призначається Генеральним секретарем військових справ, набувши статусу міністра. На відміну від інших лідерів української революції, він зрозумів, що російські політичні течії є противниками самостійності України, що російське розуміння соціалізму і демократії протилежне українському і що найсерйозніша небезпека для свободи і незалежності українського народу загрожує з боку більшовиків, вбачав у більшовицькій Росії нову версію централізованого імперського поневолення, ставши щодо неї на непримиренну і безкомпромісну позицію, якій він не зрадив ніколи. В. Кедровський стверджував: “С. Петлюра ясно бачив, що Україні неминуче доведеться стати до збройної боротьби з Москвою. Відповідно до цього й вироблялися всі плани нашої праці для створення української армії” [4].

Позаяк Петлюра розумів, що без армії держава не забезпечить собі існування, то впродовж відтинку листопада – грудня 1917 р. докладав зусиль, щоб постала реальна національна військова сила.

Петлюра зробив рішучі і важливі кроки, щоб перебрати керівництво військами на фронті. Його заходами у розпорядження Центральної Ради переходять надійні військові частини, зміцнюється керівництво українізованими військовими частинами, видається низка наказів про повну українізацію корпусів і дивізій, управлінь та установ.

Це був час найбільшого розмаху українізації армії. Була здійснена українізація штабів

СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА – НАЙВИЗНАЧНІШИЙ ДІЯЧ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Київського і Одеського військових округів. Центральна Рада призначала в штаби округів своїх комісарів. На цей час припадає початок створення суто українських частин на фронті. Для забезпечення належного фахового рівня безпосереднього керівництва військами 10 листопада було започатковано Український Генеральний Штаб.

У ніч з 29 на 30 листопада винятково за ініціативою і під керівництвом Петлюри у Києві блискуче була проведена акція повного роззброєння десятитисячного збільшовиченого вояцтва і арешту більшовицьких ватажків, що мали намір підняти загальне повстання проти Центральної Ради. Важко уявити, яким кровопролиттям і якими наслідками могло обернутися для Києва і взагалі для української революції більшовицьке повстання, коли б воно не було так успішно і безкровно зірване.

Найважливішу роль у планах розгрому Центральної Ради більшовицький Раднарком відводив збільшовиченим фронтовим частинам. Щоб перешкодити заколоту з боку частин Південно-Західного фронту, Петлюра у відповідь на накази і розпорядження Криленка розіслав телеграми штабам і фронтовим комітетам не виконувати їх, не посилати військо на Київ для розправи з українцями. Водночас він звернувся з відозвою до українського війська, в якій закликав українських вояків “стояти на сторожі прав Української республіки, боротися з погромами, грабінниками, не давати ворожому нам військові переїздити по залізниці” [10]. При погодженні з Радою Вільного Козацтва Петлюра видав наказ про мобілізацію вільного козацтва по всій Україні [11].

Важливим заходом оборонного характеру став наказ Петлюри про нечинність наказів більшовицьких армійських Воєнно-революційних комітетів на території УНР. Тут чи не вперше від імені високопоставленої офіційної особи вказувалося на тимчасовий статус перебування російських військ на території України, а отже, і перспективу їхнього цілковитого виведення як чужоземних за її межі [6].

Важливе значення для послаблення більшовицького впливу мало рішення про відпустку за місцем проживання вояків усіх запасних і тилових частин, що були призвані не з України. Згідно з наказом С. Петлюри, їм необхідно було “по скінченню відпустки являтися до своїх повітових Військових начальників для призначення в великоросійські частини, котрі містяться поза межами Української Республіки. Всіх вояків великоросів, що приїдуть з відпустки і

скупчуються на вузлових станціях, надсилати назад у Великоросію” [17].

За безпосередньою участю Петлюри позитивно розв’язувалося клопотання полонених українських січових стрільців зорганізуватися в окрему військову частину, чим було покладено початок бойовій формації – Куренню Січових Стрільців під командуванням Євгена Коновальця.

Таким чином, саме завдяки зусиллям Петлюри вдалося створити національні збройні формування, які постали наприкінці 1917 р. як реальна військова сила і були здатні протистояти більшовицькій агресії. Чисельність українських військ, що були на боці Центральної Ради, становила майже 400 тис. осіб, з них 180 тис. в українізованих частинах на фронті, 150 тис. у тилових гарнізонах і 60 тис. у загонах Вільного козацтва [25].

С. Петлюра вважав за потрібне негайно готувати українські війська до збройної відсічі більшовикам і неодноразово наголошував на цьому у своїх виступах на засіданнях Центральної Ради та Генерального Секретаріату. Але ці намагання суперечили політичним настановам українських соціалістичних лідерів, які продовжували вбачати в них загрозу для революції. Більшовики у цей час сконцентровували великі сили регулярних військ та червоної гвардії для наступу з південного сходу. Однак керівництво Центральної Ради не усвідомлювало гостроти небезпеки, яка йшла від більшовиків. Розходження Петлюри з лідерами Центральної Ради все більше поглиблювались. Повний політичний розчарування, 18 грудня він покидає урядовий пост.

Однак відійшовши від урядової посади, С. Петлюра не відійшов від війська загалом і від справи захисту батьківщини. За власною ініціативою він створив і очолив одну з найбоєздатніших частин – Гайдамацький кіш Слобідської України, який відіграв домінуючу роль в обороні Києва.

У лютому 1918 р. Петлюра спричинився до справи перегрупування військ на Волині і Поділлі та переходу їх у наступ. Наступ здійснювали винятково українські війська, без безпосередньої участі німецьких і австро-угорських військ, які були у другому ешелоні. Хоч Петлюра офіційно не належав до вищого керівництва, наступ вівся під його іменем, що говорить про його високий авторитет у війську.

Будучи противником пронімецького курсу, він уважав справою честі своїми силами звільнити Україну. Українські частини 8 лютого зайняли Рівне, 11 лютого – Житомир, 14 лютого – Бердичів, а в ніч на 1 березня першими вступили

СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА – НАЙВИЗНАЧНІШИЙ ДІЯЧ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

до Києва. Вони зайняли Київ власними силами, повернувшись переможцями.

Для С. Петлюри повернення до Києва було затьмарене присутністю союзників-німців. На вимогу німецького командування, яке вбачало у Петлюрі для себе небезпеку, його було відсторонено від війська. Людина державного мислення і конкретної дії, він був спроможний у будь-який час повернути багнети українських військ проти німців.

Однак він спрямував зусилля на розбудову українського війська, використовуючи свій талант журналіста і публіциста. Співпрацюючи з журналом “Книгар”, Петлюра привертав увагу громадськості до важливих питань національного військового будівництва. Він також пише низку рецензій на видання військово-історичного характеру, у яких виклав свої роздуми про армію та її місце в житті нації і держави, націлював громадянство на працю для створення боєздатного війська.

Після державного перевороту 29 квітня 1918 р. Петлюра не сприйняв маріонеткового врядування гетьмана П. Скоропадського і вдався до протесту, а згодом – до безкомпромісної збройної боротьби. Він, як і переважна більшість лідерів українського визвольного руху, беззастеречно вважав режим П. Скоропадського антинародним і контрреволюційним. Як представник українських національно-демократичних кіл революційного плану, він був прибічником широкого демократизму, активно виступав проти згортання демократичних свобод.

На третій день після гетьманського перевороту з наказу Скоропадського Петлюра був заарештований. Його звинувачували у зв'язках з представниками Антанти, тобто Франції і Англії, однак невдовзі звільнили.

На губернському земському з'їзді Київщини Петлюра був обраний головою Київської Народної Земської Управи як органу місцевого самоврядування. Пізніше, на з'їзді представників земств України його обирають головою Всеукраїнської Спільки Земств.

Петлюра дуже швидко зорієнтувався у діловій структурі земської роботи, не виявляв поспішного реформаторства, а навпаки, уважно поставився до демократизації земств, вимагаючи при цьому від працівників відповідальної праці. Він веде активне і широке листування із земствами, різними установами і організаціями, надсилає відозви-протести до Скоропадського та до німецького уряду проти політики німців на Україні.

Політична активність та протести Петлюри викликали гнів гетьмана Скоропадського і 27 липня

1918 р. він був заарештований. При допомозі приятелів М. Славінського, П. Стебницького, О. Лотоцького та на клопотання перед гетьманом міністра юстиції А. Вязлова після чотиримісячного ув'язнення 12 листопада його було звільнено.

14 листопада 1918 р. було сформовано Директорію – орган політичного керівництва на період повстання проти Гетьманату. До її складу обрано Петлюру. У складі Директорії він фактично стояв на чолі збройної сили, перед якою постало завдання оборони країни від численних ворогів.

Петлюра формує Головнокомандування Республіканськими військами, створює Головну Ставку військ Директорії УНР. Саме Петлюра прийняв рішення дати бій під Мотовилівкою загоном силою в 600 осіб проти кількатисячного гетьманського війська, що свідчить про його відвагу, рішучість та переконання підняти широкі народні маси на повстання. Повстання за кілька днів охопило всю Україну і у результаті було повалено Гетьманат. Завдяки державницькому чину С. Петлюри була відновлена попередня форма державного ладу – Українська Народна Республіка.

Коли згодом, втративши будь-яку надію на успіх подальшої боротьби, зійшли з політичної арени такі чільні політичні діячі УНР, як М. Грушевський, В. Винниченко, М. Шаповал та розпочався “великий ісход” української інтелігенції за кордон, Петлюра прийняв принципово інше рішення. 11 лютого 1919 р. він звернувся до ЦК УСДРП з листом, у якому писав: “Виходячи з того, що сучасна ситуація для України надзвичайно складна і тяжка, я вважаю, що в даний момент всі творчі сили нашого краю повинні взяти участь у державній праці, не вважаю для себе можливим ухилитися од виконання своїх обов'язків, як сина свого народу перед Батьківщиною і буду, доки це можливо, стояти і працювати при державній праці. З огляду на це я тимчасово виходжу зі складу членів Укр. С.-Д. Партії” [18].

Від цього часу саме С. Петлюра вирішальним чином впливає на весь хід подій і не поступається своєю роллю лідера визвольної боротьби. Треба було скріплювати владу, встановлювати спокій усередині і обороняти державу ззовні; пекучою була проблема формування і зміцнення армії, розбудови державного апарату тощо. У подальшому внутрішні суперечності між українськими силами, які вели до хаосу в державному управлінні, складність ситуації на фронті та необхідність централізованого управління бойовими діями спонукали Петлюру

СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА – НАЙВИЗНАЧНІШИЙ ДІЯЧ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

вжити заходів до концентрації влади у своїх руках. Директорія на засіданні 9 травня 1919 р. ухвалила постанову такого змісту: “За виходом зі складу Директорії Голови Директорії Володимира Кириловича Винниченка, обрати Головою Директорії Члена Директорії, Головного Отамана Українських Республіканських Військ Симона Васильовича Петлюру” [1].

С. Петлюра відіграв вирішальну роль у найскладніші періоди боротьби 1919 р., проявляв мужність, витримку, рішучість, волю і непохитність державницької позиції. Оцінюючи таку непохитність Петлюри, його сучасник, професор права А. Яковлів писав, що “необхідно з подивом зазначити і належно оцінити твердість і відданість Петлюри інтересам держави серед хаосу думок, порад, фантастичних проєктів реконструкції влади, взаємних обвинувачень, боягузтва, зрад і т. д.” [28]. Зважмо, що йдеться про поведінку особи на тлі і в умовах війни.

Саме цей період його діяльності підданий тавруванням ярликами узурпатора державної влади, диктатора тощо. Тому слід наголосити, що його влада не була узурпована чи захоплена насильницьким способом від когось іншого, а перейнята легітимним демократичним шляхом. Легальний титул верховної влади був покладений на Директорію Трудовим Конгресом, який виражав волю народу. Петлюра волів дотримуватися засад Трудового Конгресу, зберегти наступність ідей Конгресу і легітимності влади, ним започаткованої.

Він послідовно відстоював закріплення демократичного ладу. На підтвердження доречно навести його слова: “Я демократ.. Нас рятував і врятує від загибуні український нарід. Перед нами великі завдання державного й суспільного будівництва демократизму. І кожен повинен віддати волю, душу, руки на службу цьому ділу” [8]. Пізніше, в одному зі своїх листів він писав, що “вся наша праця мусить мати своєю метою довести європейським чинникам дозрілість нашого суспільства та народних мас до самостійного державного існування на засадах європейської демократії” [9].

Найбільше своїх сил і енергії С. Петлюра віддавав армії, яка відіграла визначальну роль у боротьбі за державність. Безперервні бойові дії на всіх фронтах упродовж 1919 р. примушували главу держави і Головного Отамана військ УНР зосереджувати найбільше уваги не розв’язанні проблем оборони, розбудови армії, організації збройної боротьби.

Генерал-хорунжий В. Сальський справедливо зазначав, що “Петлюра був одним з джерел

моральної сили, завдячуючи котрій наша Армія була в стані вдержатись в остільки тяжких, прикладу яких не знаходимо в історії, умовах. Все це тому, що Петлюра знав велику таємницю влади над людьми, таємницю володіння масами. Про нього можна сказати, що душу і серце Армії тримав у своїй руці, як рівно ж сам він був і душею і серцем своєї армії... Бувало не раз, що опрацьована під його впливом якась операційна думка, здавалася не до виконання, але тверда і незламна віра вождя в остаточний її успіх, якась стихійна впертість, намагання боротись і боротись, – підсичували слабнушу енергію командирів і доповоджували до пожаданих наслідків” [15].

Генерал-хорунжий М. Капустянський висловлював думку, що “нікого за цей час могутнішого не виявилось йому на заміну, бо такого й не було... Петлюра – людина нестримної енергії, ентузіаст, вірить, хоч деколи тільки інтуїтивно, й вливає свою віру в інших. Це головна його позитивна риса, яко вождя” [3].

Є багато свідчень про виняткову хоробрість Петлюри. Так, генерал-полковник О. Удовиченко згадував, що “Петлюра не лякався смерті... рвався до передової лінії фронту: від цього кроку його завжди треба було стримувати. У першу чергу Головний Отаман відвідував козаків, що були у бойовій лінії” [19].

Проте боротьба, яка велася одночасно на трьох фронтах, без жодної зовнішньої підтримки, не могла увінчатися успіхом. Про це висловлювався сам С. Петлюра у листі від 29 січня 1920 р. до голови дипломатичної місії УНР в Італії Д. Антоновича: “Ми потерпіли велику невдачу не тільки через зраду галичан, не тільки через виснаженість та неорганізованість нашу, але головню через нашу ізольованість од світу і ту блокаду, в яку кинула нас Антанта. А провадити боротьбу при таких обставинах та ще творити при цьому державу, абсолютно не можна” [19].

Політичні кола Антанти залишалися прихильниками ідеї неподільності Росії, а у протистоянні більшовизму ставку робили на Польщу. Поляки вели війну за володіння Східною Галичиною. Денікінці і чути не хотіли про незалежну Україну, заявляли, що переговори можливі лише на ґрунті визнання гасла “єдиної неділімої Росії”. Петлюра був непримиренним і не мав жодних ілюзій також щодо більшовицької Росії. 2 грудня 1919 р. у відозві до українського народу він, зокрема, писав: “Народ України та наше республіканське військо знає, що в більшовизмі порятунку нема. Більшовизм і комунізм на українському ґрунті не прийметься.

СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА – НАЙВИЗНАЧНІШИЙ ДІЯЧ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Він може посіяти тільки нову міжгромадянську війну і втретє знищити Україну матеріально” [21]. Сьогодні нам відомо, яку ціну заплатив український народ, не прислухавшись до перестороги С. Петлюри.

Але армія УНР не була здолана. За наказом Петлюри, вона виступила у героїчний Зимовий похід тилами ворога, що дало можливість продовжити збройну боротьбу за державність і водночас фізично зберегти ядро армії.

Петлюра ж 6 грудня 1919 р. виїхав до Варшави, щоб зосередитися на справі полагодження зовнішньополітичних проблем. За умов, які склалися в кінці 1919 – на початку 1920 р., Петлюра намагався віднайти союзників для подальшої боротьби. Збройна боротьба за державність проти всіх зовнішніх ворогів вимагала подолання блокади держав Антанти для отримання політичної, військової, дипломатичної і медичної допомоги. Ні уряди, що визнали УНР, ні міжнародний Червоний Хрест, ні інші благодійні європейські організації не вважали за потрібне допомогти українцям, які продовжували вести виснажливу, смертельну боротьбу з більшовизмом, що готувався до походу на Захід. Було зрозумілим, що вихід для України – лише у компромісі з польським урядом. Польща залишалася чи не єдиною країною, зацікавленою у продовженні визвольної боротьби України. Вона могла надати їй реальну військову допомогу.

У результаті тривалих і важких переговорів 21 квітня 1920 р. було підписано українсько-польську політичну конвенцію про співпрацю між УНР та Польщею, що увійшла в історію як Варшавський договір.

Слід визнати, що Варшавський договір був і дотепер залишається предметом найсуперечливіших оцінок, а також найбільш вразливим аргументом в оцінках діяльності Петлюри.

На той час іншого виходу для УНР просто не було. Для продовження боротьби проти більшовицької Москви нічого іншого не залишалося, як піти на підписання такого нерівноправного договору. Петлюра прийняв цей диктат з надією нормалізувати ситуацію, а з приходом миру, зі зміною ситуації, повернути всі українські землі, включно і Східну Галичину, до України.

Петлюра керувався прагматичним розрахунком, розуміючи, що московський імперіалізм був і надалі є найбільшою небезпекою для фізичного буття українського народу, а в той же час зруйнована війною Польща не несла такої небезпеки. Він пропонував розглядати союз з Польщею “як тактичний хід для встановлення

зв’язку з Європою, незалежно од того, що цей акт був актом спасіння для дальшого провадження нашої боротьби” [22].

Сам Петлюра високо оцінював значення Варшавського договору. “Я певен, що досягнені нашою місією в Польщі здобутки будуть вписані в історію як сторінка нової ери нашого справді реального державного життя”, – писав він 21 травня 1920 р. у листі-подяці голові Дипломатичної місії УНР у Польщі А.Лівицькому [23].

Для Петлюри важливим був текст не стільки договору, як військової конвенції (що була підписана 24 квітня 1920 р.), додатку до самого договору, таємною угодою про надання військової та економічної допомоги УНР у спільній війні з Радянською Росією.

25 квітня 1920 р., згідно з військовою конвенцією розпочався спільний похід українських та польських військ на схід проти більшовиків. Наступ розвивався блискавично і вже 7 травня союзницькі війська здобули Київ. Однак 10 червня Київ знову опинився в руках більшовиків. Українські частини мужньо боронилися по лінії Збруча і Дністра. Особливої уваги заслуговує оборона Замостя, яка стала фатальною для більшовиків і дозволила полякам відкинути Червону армію з-під Варшави і здійснити новий наступ.

Петлюра залишався вірним угодам з Польщею і спільній справі боротьби з більшовизмом, плекав надію на з’єднання всіх українських земель в одній державі.

Однак у ситуації, сприятливій для продовження збройної боротьби, під тиском Антанти 12 жовтня 1920 р. між Польщею і Радянською Росією у Ризі було підписано прелімінарний мир, згідно з яким 18 жовтня на всьому фронті припинилися бойові дії.

Проте національна честь вимагала від української армії продовження збройної боротьби і за найнеприятливіших умов армія УНР вела безперервні бої. Останній свій бій Армія УНР дала 21 листопада 1920 р.

До кінця з військом перебував і Симон Петлюра зі штабом. Армія УНР не була переможеною. Вона повністю відступила за Збруч. Зброю і військоове майно під контролем українсько-польської комісії з роззброєння передано польській владі, а особовий склад, відповідно до міжнародних норм, мав бути інтернований.

Відступивши за кордон, армія УНР, а разом з нею уряд УНР і десятки тисяч свідомого українського громадянства, в умовах інтернування продовжували боротьбу. Ця

СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА – НАЙВИЗНАЧНІШИЙ ДІЯЧ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

боротьба стала свідченням потенціалу нації, проявом її прагнення до незалежності, до розбудови свого власного державного життя.

У Польщі почав діяти Державний Центр УНР в екзилі, який став “державно-політичним центром, оборонцем і речником українського народу в його боротьбі за самостійну і незалежну Українську Державу” [2]. Він включав еміграційний уряд УНР з відповідними міністерствами та відомствами, в тому числі – військовим, внутрішніх та зовнішніх справ. Його очолював С. Петлюра, залишаючись Головою Директорії і Головним Отаманом військ УНР.

Біля Державного Центру УНР почали гуртуватися найактивніші, найсвідоміші сили української еміграції. Завдяки С. Петлюрі центр ні на мить не припиняв свого існування, залишаючись на той час чи не єдиним символом і легітимним представником української державності. Національно-визвольна боротьба продовжувалась.

Надихала цю боротьбу державницька позиція С. Петлюри, що залишалася непохитною – Україна має бути суверенною соборною державою. Поєднуючи політичну діяльність з публіцистикою, він залишався на чолі визвольного руху. Його погляди на тодішню ситуацію, бачення перспективи України мали визначальний вплив на процеси в тогочасних політичних колах. Авторитет і вплив Петлюри залишалися високими. На відміну від інших політичних діячів, які або відійшли від політичної діяльності, або стали на шлях співпраці з більшовицьким режимом, він продовжував боротьбу.

Заходами С. Петлюри та уряду УНР був створений Партизансько-Повстанський Штаб при Головній Команді Військ УНР, покликаний надати організаційно-оперативну і кадрову допомогу народному рухові опору більшовицькій владі. У 1921 р. за складних і несприятливих обставин було здійснено Другий Зимовий похід на Україну, що мав на меті підняти загальноукраїнське збройне повстання. Однак через цілу низку причин похід закінчився трагічно і не приніс очікуваних результатів.

Петлюра перебував на напівлегальному становищі, під чужим ім'ям спочатку у Тарнові, де протягом 1920 – 1922 рр. працював Уряд УНР і представницький орган – Рада Республіки, а у листопаді 1921 р. – переїхав до Варшави. Проте невдовзі, з огляду на більшовицькі вимоги до Польщі заборонити діяльність уряду УНР на її території і видати Петлюру, подальше його перебування там стало небезпечним. Тому 31 грудня 1923 р. він змушений був покинути Польщу.

Однак через труднощі влаштування переїзду, лише 16 жовтня 1924 р., отримавши дозвіл на в'їзд до Франції, йому вдалося прибути до Парижа.

Невдовзі Петлюра зумів стати визнаним лідером паризького українського центру, зібравши навколо себе відданих людей. Він виношує ідею створення координуючого органу – загальноеміграційного Українського Громадського центру, веде роботу щодо створення тижневика “Тризуб”, перше число якого вийшло 15 жовтня 1925 р. У передовій статті С. Петлюра декларував: “Ми свідомо виступаємо під знаком Тризуба, як символа української державності... В українську державність ми віруємо, українську державність ми ісповідуємо, – в її неминучості ми переконані. Для нас вона є до певної міри живою реальністю, бо ідею її ми носимо в серці, бо її духом, потребами овіяне все життя... Наша ідеологічна праця полягатиме в розгорненню й обґрунтуванню ідеї української державності” [12].

На сторінках “Тризуба” Петлюра багато уваги приділяв справам еміграції, її консолідації, “лікуванню” від фракційності. Він дав теоретичне обґрунтування визвольної боротьби, першим проаналізував соціальні та національні причини збройної поразки, довів повну утопічність поглядів своїх опонентів щодо можливого реально рівноправного існування української нації у складі федерації, що підтвердилось історичним досвідом перебування України у складі Радянського Союзу.

Петлюра ні на день не випускав керування діяльністю екзильного уряду УНР, мав широку інформацію про всі події, активно втручався в них. За участю Петлюри та Ю. Пілсудського, у січні 1926 р. була створена організація “Прометей”, в основу діяльності якої була покладена ідея об'єднання всіх поневолених більшовиками народів для боротьби з радянською Росією.

У складних еміграційних умовах дезорієнтації, деморалізації, групівщини, ідеологічного протистояння Петлюра виявив політичну далекоглядність, ясність мети і конкретність завдань, які відповідали потребам часу.

Більшовики побачили небезпеку в самому існуванні Петлюри. Радянське керівництво закономірно сприймало С. Петлюру як свого першочергового ворога. Особливо їх непокоїла активність українського центру в Парижі, який дедалі більше консолідував еміграційні державницькі сили навколо журналу “Тризуб”.

Більшовики не могли допустити, щоб навіть з чужини лунало слово провідника до свого народу. 25 травня 1926 р., о 14.12, на розі вулиці Расіна і бульвару Сен Мішель, у Латинському кварталі Парижа, перед виставкою книг магазину-книгарні

СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА – НАЙВИЗНАЧНІШИЙ ДІЯЧ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Жільбер більшовицький агент Самуїл Шварцбард сімома револьверними пострілами, обірвав життя Симона Петлюри, якому йшов 47-й рік.

Мета вбивства Петлюри була двовекторною: знищити небезпечного ворога і викликати антиукраїнські настрої серед єврейства

З нинішньої історичної перспективи можна з певністю стверджувати, що вбивство С. Петлюри було організоване і здійснене більшовицькою агентурою, пов'язавши його з відповідальністю за єврейські погроми в Україні під час національно-визвольних змагань. І саме вбивство, а згодом і паризький судовий процес було вдало використано для дискредитації українського національного руху загалом на багато десятиліть вперед.

Відомий історик, академік А. Жуковський так оцінив діяльність Петлюри: “Сьогодні, з перспективи майже трьох чвертей століття бачимо, якими малими, неправдивими і облудними були оцінки, програми і директиви колись визначних державних діячів! Лише шлях Петлюри був виправданий. За ним пішла більшість сучасників, а згодом – півніші генерації. На нього взорувалися українські дисиденти, промоутори Руху Опору. Його перебрали творці відновленої незалежності України. План Петлюри починає знаходити свою реалізацію і в добрих починах сучасної української державності” [13].

Здійснилася мрія С. Петлюри в українську державність, в яку він безмежно вірив і висловлював цю віру такими словами: “Ти переможеш, Великий Народу Мученику, і переможеш не для того, щоб підбивати під себе чужі, не наші землі. Ти переможеш для спокійного будівництва могутньої держави України, для щасливої праці поколінь майбутніх. Спадуть віковічні кайдани з стомлених рук твоїх, спадуть ганебні пута з величної постаті рідної матері – України. Минуть жахливі криваві роки боротьби і невпинна праця синів твоїх загоїть рани кривавої руїни, дасть пишні скарби для всіх народів світу, дасть спокій і щастя Великій, Вільній Самостійній Україні” [24].

Висновки. С. Петлюра, ставши символом української державності, виявився, з-поміж сучасників, найбільш послідовним, самовідданим її творцем і оборонцем, а у 20-ті роки став провідною постаттю національно-визвольної боротьби. В його особі найбільш вдало поєдналися риси державного мужа і військового вождя, поєднувалися якості політика і військовика. Недарма найбільші недруги української самостійної державності назвали визвольний процес України ХХ століття “петлюрівщиною”.

Йому належить концепція державної структури України – самостійної, соборної, демократичної, правової республіки. Ця політична концепція, програма та ідеологія відповідали потребам державотворчої парадигми українства.

Під проводом С. Петлюри український народ мав у означений період свою державність, і це стало важливим здобутком національно-визвольної боротьби. І хоч через багато причин боротьба зазнала поразки, набутий досвід став джерелом, з якого наступні покоління черпали віру в державність. Боротьба за її здобуття, хоч і в інших формах, після падіння УНР практично не припинялась. При тому ім'я С. Петлюри стало загальнонаціональним символом.

Його ім'я є найкращим взірцем вірності Українському народові і Українській державі.

1. *Державний вісник УНР.* – Вид. 37. – Ч. 540.
2. *Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріали.* – Філадельфія – Київ – Вашингтон, 1993. – С. 68.
3. *Капустянський. Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році.* – Мюнхен, 1946. – С. 20 – 21.
4. *Кедровський В. Початки національного війська // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879 – 1926).* – К.: МП “Фенікс”, 1992. – С. 218.
5. *Киевская мысль.* – 1917. – 3 грудня.
6. *Козацька думка.* – 1917. – 8 грудня.
7. *Кульчицький С. Російська тінь на незалежності України // Політика і час.* – К., 1993. – № 10. – С. 9.
8. *Мацевич К. Симон Петлюра і сучасність // “Тризуб”.* – 1933. – Ч. 35 (393). – С. 8.
9. *Там само.* – С. 9.
10. *Нова Рада* – 1917. – 3 грудня.
11. *Нова Рада.* – 1917. – 6 грудня.
12. *Петлюра С. Розпочинаючи видання // Тризуб.* – 1925. – Ч.1. – С.1 – 3.
13. *Полтавська Петлюріана. Число 3. Матеріали IV Полтавських читань.* – Полтава, 1999. – С.6.
14. *Рідне слово.* – 1917. – 17 листопада.
15. *Сальський В. Головний Отаман Симон Петлюра і Армія УНР // “Табір”.* – Калиш, 1927. – С. 5 – 11.
16. *Симон Петлюра. Статті, листи, документи.* Нью-Йорк, УВАН у СІЛА Б-ка ім. Симона Петлюри в Парижі, 1979. – Т. 2. – С. 274.
17. *Симон Петлюра. Статті, листи, документи.* – Т. 3. – К.: Вид-во імені О.Теліги, 1999. – С. 32.
18. *Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Т. 1.* – Нью-Йорк: УВАН у СІЛА,

1956. – С. 228.

19. Симон Петлюра. Статті, листи, документи... – Т.1. – С.242.

20. Симон Петлюра. Статті. – К.: Дніпро, 1993. – С. 206.

21. Симон Петлюра. Статті, листи, документи... – Т.1. – С. 242.

22. Симон Петлюра. Статті, листи, документи... – Т. 2. – С. 517.

23. Симон Петлюра. Статті, листи, документи... – Т. 3. – С. 209.

24. Симон Петлюра. Статті, листи, документи... – Т.1. – С.292.

25. Ткачук А. Крах спроб Центральної Ради

використати українські військові формування у 1917 році // Український історичний журнал. – К., 1967. – Ч. 8. – С. 75 – 84.

26. Ткачук А. Симон Петлюра. Політичний портрет // Київська старовина. – 1992. – Ч. 6. – С. 68.

27. У 100-річчя народження Симона Петлюри президента Української Народної Республіки. Збірник статей і доповідей / Упоряд. М. Степаненко. – Вашингтон-Філадельфія: Вид-во “Україна”, 1979. – С. 28.

28. Яковлів А. До питання про легітимність уряду УНР // “Тризуб”. –1928. – Ч. 43 (149). – С. 9.

Олександра Мельник, здобувач

Львівської державної фінансової академії

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ СТРАХУВАННЯ

У статті розглядаються історичні витоки страхування, трактування страхової діяльності як економічної категорії різними авторами, ілюструється зміст страхування за природним, економічним, соціальним, юридичним та міжнародним аспектами. Обґрунтовується найбільш змістовне та об'єктивне, виходячи з умов ринкової економіки, трактування економічної природи страхування.

Постановка проблеми. Критичний аналіз реформування сільськогосподарських підприємств дає підставу зробити висновок, що в процесі здійснення реформ не приділялось належної уваги фінансовим чинникам, їх роль у формуванні ринкової економіки недооцінювалось. Панувала думка, що достатньо запровадити нові організаційні форми, визнати право на існування різних форм власності, як всі інші проблеми, в тому числі проблема захисту аграрного виробництва, розв'язуватимуться “автоматично” без участі держави. Під час реформування аграрного виробництва великою помилкою було те, що основна увага державних структур була переважно зосереджена на здійсненні організаційних перетворень і реформування власності.

У багатьох публікаціях висловлюється хибна думка, що запроваджується ринкова економіка, тоді як насправді за допомогою цілої системи заходів створюються ринкові умови, за наявності яких починають функціонувати ринок чи ринкові відносини.

Переважає більшість дослідників проблеми формування ринкового середовища виділяють наступні його основні чинники (ринкової інфраструктури):

- створення умов еквівалентного обміну між товаровиробниками різних галузей;

- забезпечення на оптимальному рівні сільськогосподарських товаровиробників кредитними ресурсами;

- оптимізація податкової системи;

- належний страховий захист сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням підвищеного ризику господарювання;

- підтримка на оптимальному рівні доходів сільськогосподарських товаровиробників [5, 53].

У даній статті ми детальніше зупинимось лише на одній складовій формування ринкового середовища – страховому захисті аграрного товаровиробника.

Досвід багатьох країн свідчить, що добре налагоджена страхова справа сприяє розвитку бізнесу, зміцненню фінансового забезпечення товаровиробників і на цій основі розв'язанню соціальних проблем. Страхування є об'єктивним атрибутом ринкової економіки. У той же час, на нашу думку, сама економічна природа, функції та проблеми страхування в аграрній сфері досліджені недостатньо, на що буде зосереджено увагу в даному дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми розвитку і функціонування